

7. Doiar L. (2018). Spetsfond Knyzhkovoi palaty Ukrainy (1917—1921 rr.): zaboroneni knyhodruky z istorychnoi haluzi. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*. № 7, 49—52.
8. Drozdova O. V. (2008). Vydavnycha ta prosvitnytska diialnist osvitych oseredkiv Poltavshchyny druhoi polovyny XIX — pochatku XX stolittia. Poltava: PUSKU.
9. Edynaia Rus. (1919), 24 sent.
10. Ereemeeva A. N. (1999). Khudozhestvennaia zhyzn Yuha Rossyy v usloviakh hrazhdanskoho protyvostoianya (1917—1920 hh.): sodержanye y tendentsy razvytyia. Moskva.
11. Zhyzn (1918). № 27.
12. Z istorii vydavnychoi spravy Sumshchyny : zb. dok ta materialiv, 1861—1920. (2007). Sumy: Mriia-1.
13. Zlenko H. D. (2000). Pershi ukrainski vydavnytstva Odesy : materialy do knyhozn. slovnyka. Lviv: In-t ukrainoznav. im. I. Krypiakevycha.
14. Karoieva T. R. (2004). Knyhovydavnycha sprava Podillia: tendentsii rozvytku (druha polovyna XIX — pochatok 30-ky rokiv XX st.). Kyiv.
15. Kyryn A. (1919). Kto zakrepyt za narodom zemliu. Odessa; Moskva; Petrohrad: Rus. kultura.
16. Kto takoi Denykyn?. (1919). Odessa: typ. yzd-va "Rus. kultura".
17. Malynovska N. (2005). Ukrainska knyha druhoi polovyny XIX — pershoi chverti XX stolittia na Pivdni Ukrainy: istoryko-knyhoznavchy i bibliohrafichni aspekty. Kyiv.
18. Mohylianskiy N. K. (1919). Proshloe y nastoiashchee Novorossyy : k voprosu o posiahatelstvakh Ukrainy na Novorossyyu. Odessa: typ. yzd-va "Russkaia kultura".
19. Novyi Bova-korolevych (1920). Odessa; Moskva; Petrohrad: Rus. kultura.
20. Novyi Konek-horbunok (1920). Odessa; Moskva; Petrohrad: Russkaia kultura.
21. Petrov S. S. (2002). Knyzhkova sprava v Kyievi. Kyiv: EksOb.
22. Podoliaka N. S. (2011). Stanovlennia ta rozvytok vydavnychoi spravy Sumskoho kraiu (1861—1917 rr.): oseredky, repertuar, rozpovsiudzhennia. Kyiv.
23. Pratsi Odeskoi tsentralnoi naukovoï biblioteki (1927). T. 3 : Odeska periodychna presa rokiv revoliutsii ta hromadianskoi viiny, 1917—1921. Za red. S. L. Rubinshteina. Odesa; Kyiv: [b. v.].
24. Romaniuk N. S. (2014). Vydavnycha sprava v Yelysavethradi. Kyiv: KViTs.
25. Savchenko V. (2010). Yskusstvo Odessy v epokhu pervoi myrovoi voiny, revoliutsyy y hrazhdanskoi voiny. *Visnyk Odeskoho istoryko-kraieznavchoho muzeiu*. Vyp. 8, 58—61.
26. Stykhotvornaia satyra pervoi russkoi revoliutsyy (1905—1907) (1969). Sost. N. B. Bank, N. H. Zakharenko y E. M. Shneidermana. Lenynhrad: Sovet. pysatel, Lenynhr. otd-nye.
27. Tolstoi L. N. (1918). Otets Serhyi. Odessa: Rus. kultura.
28. Trudy Podhotovytelnoi po natsyonalnym delam komysyy. Malorusskyi otdel (1919). Avt.-sost. A. D. Bylymovych. Odessa: typ. yzd-va "Russkaia kultura".
29. Tuhan-Baranovskiy M. Y. (1919). Bumazhnye denhy y metall. Odessa: Rus. kultura.
30. Faitelberh-Blank V. R., Savchenko V. (2008). Odessa v epokhu voin y revoliutsyi, 1914—1920. Odessa: Optimum.
31. Fedotova O. (2000). Analiz dokumentalnoho masyvnu vydan spetsfonde Knyzhkovoi palaty Ukrainy periodu 1917—1921 rr. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*. № 7, 26—29.
32. Khailo A. (2019). Vydannia folklornykh tekstiv 1917—1918 rr. u spetsfondi Knyzhkovoi palaty Ukrainy: knyhoznavchy aspekt. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*. № 6, 37—43; № 7, 33—41.
33. Khanko V. (1993). Vydavnycha sprava na Poltavshchyni v 1917—1921 rokakh. *Dobromysl*. № 3/4, 127—131.
34. Iuzhnoe slovo. (1919). 27 sent.
35. Iurlov B. (1919). Krestianynu o zemle. Odessa: Rus. kultura.
36. Iavorskaia E. L. (2001). Knyhy y avtory yzdatelstva "Omfalos". *Dom kniazia Naharyna*. Vyp. 2, 166—210.

Надійшла до редакції 4 листопада 2019 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 94-029:821](71=161.2)16"1891/1914"

DOI: 10.36273/2076-9555.2019.11(280).41-47

Наталія Солонська,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник НБУВ,
e-mail: solonska.n@ukr.net

Спомини українських іммігрантів Канади як книга-літопис вітчизняної історії

У статті проаналізовано спогади та перекази українських іммігрантів Канади, інтерв'ю з ними та їхніми дітьми, що розглядаємо як історичне джерело реконструкції вітчизняної історії. Ці спомини є історико-філософською та антропологічною матрицею збереження автентичності нації у процесі формування та створення сталого культурного середовища в іномовній країні, в умовах незвичного соціуму й культури, а також пошуку свого місця та іміджу в ньому.

Проведене дослідження дасть змогу неупереджено та об'єктивно відтворити невідомі більшості сучасної української спільноти сторінки вітчизняної історії; віддати належне пам'яті та неймовірним зусиллям тих українців, які були змушені, не з власної волі, назавжди полишити рідну землю й згуртувати в чужій країні поважний і потужний осередок національної культури; сучасникам — зрозуміти характери, образи й типи людей, які переселилися в іншу країну, і, що феноменально, змогли зберегти в ній рідну культуру та мову.

Наголошено на важливій ролі в дослідженнях з історії української імміграції методики усної історії, міждисциплінарної наукової галузі, "в рамках якої за допомогою інших наук створюються та аналізуються нові персональні історичні джерела і на цій основі відбувається реконструкція минулого". Запропонована авторкою тема органічно вписується у відносно нову інтердисциплінарну галузь знань — емігрантологію.

Ключові слова: книга-літопис, усна історія, "жива історія", канадські українці, спогади українських іммігрантів, емігрантологія

Постановка проблеми. Явище еміграції невіддільне від політичного контексту сучасного світу, й до нього, як до однієї з найгостріших проблем розвитку цивілізації, значно зріс інтерес у дослідницьких колах. Це стимулювало формування нових наукових напрямів, зокрема емігрантології, започаткованої 1998 р. польським ученим Л. Суханеком. Запропонована у статті тема органічно вписується в цю міждисциплінарну галузь знань, "що охоплює історію, культурологію, літературознавство, мовознавство, філософію та політичну думку, політологію, релігієзнавство" [1]. Історія закордонного українства загалом та історія книги українського зарубіжжя перебуває у площині цієї галузі знань. Емігрантологія становить тему численних книг, статей, конференцій, що відбуваються в різних містах світу (Відень, Варшава, Гданськ, Краків, Москва, Нью-Йорк, Софія тощо). Предметом її дослідження є імміграція.

Особливу роль в емігрантології посідає філософська антропологія — філософія особистості, дослідження емігранта як типу людини [2]. Спомини українських поселенців у Канаді допоможуть зрозуміти характери, образи й типи людей, які перебралися в іншу країну, і, що феноменально, змогли зберегти в ній аутентичну культуру та мову.

Мета статті — привернути увагу наукових кіл і громадськості України й Канади до ідеї запровадження спільного українсько-канадського проекту й створення постійно оновлюваної електронної бази даних "живої історії" всіх хвиль української імміграції в Канаді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Л. Суханек розглядає літературу та писемність слов'ян-емігрантів (додамо — й мову) як історико-літературну проблему [3].

Важливу роль у дослідженнях української імміграції відіграє методика усної історії, що набула наукового статусу в ХХ ст. Цей апробований метод дає можливість сформулювати об'єктивний історичний документ.

"Вже з часу Нестора Літописця, — наголошує А. Ціпко, — "усне" стає писаним (записаним), і тоді відбувається жваве узв'язнення "усного" та "писаного". Усне ставало книжним, а з книги думка — "поученіє" переходила до низового "усного" й далі розповсюджувалася усним річищем" [4, с. 155].

Термін "усна історія" набув поширення в колах західноєвропейських інтелектуалів від 1838 р. Сто років потому професор Колумбійського університету А. Невінс висунув ідею щодо створення організації з системного збирання та фіксації усних оповідань. В академічний обіг це поняття дослідник увів 1948 р., а статусу наукової дисципліни воно набуло від часу заснування Кабінету усної історії при Колумбійському університеті (Нью-Йорк, США). А. Невінс зніщив і сформував широку базу усних споминів політичних діячів США.

У Західній Європі усна історія як самостійний науковий напрям виокремилася в 1960-х рр. На пост-

радянському просторі перший Кабінет усної історії було відкрито 1991 р. у Науковій бібліотеці Московського державного університету імені М. В. Ломоносова.

За С. Шмидтом, "усна історія — практика науково організованої усної інформації учасників або очевидців подій, зафіксованої спеціалістами" [5, с. 262]. Її основні напрями: політична біографія, соціальна історія, "фабрикування" історії неписьменними спільнотами. Це — міждисциплінарна наукова галузь, "в рамках якої за допомогою інших наук створюються та аналізуються нові персональні історичні джерела і на цій основі відбувається реконструкція минулого" [6].

Принциповою особливістю дослідження усного історика є "створення усного історичного джерела", й ця методологія цілком обґрунтована та доцільна для роботи над працями з емігрантології. Наукові дослідження перших канадсько-українських істориків, які вдавалися до методології "усної історії" і, що сьогодні можна констатувати, також належать до напрямів емігрантології, базуються на автентичній інформації, наданій безпосередньо поселенцями-піонерами. З цього питання наявні ґрунтовні напрацювання таких учених, як Л. Білецький, М. Боровик, М. Марунчак [7—9] та інших, що по праву стали класичними й, по суті, — джерелознавчими. Аспекти живої історії також досліджують Л. Нітхаммер, В. Нолл, О. фон Плато, Л. Пассеріні, Т. Пастушенко, А. Портеллі, П. Томпсон, Н. Ханенко-Фрізен та інші.

Нині в багатьох країнах світу функціонують численні науково-дослідні центри, що вивчають окреслену проблематику: Асоціація дослідників усної історії, Міжнародна асоціація усної історії, Українська асоціація усної історії. У цьому напрямі також плідно працює Інститут історії церкви при Українському католицькому університеті (Львів); дослідження та семінари проводять Інститут історії України НАН України; Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка; Національний університет "Києво-Могилянська академія", Навчально-науковий центр усної історії при Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди.

Реалізовано низку міжнародних проектів з усної історії ("Імена замість номерів. Книга пам'яті колишніх в'язнів концтабору Дахау" (2005—2007); "Усна історія деколективізації в Україні 1990-х років: селянський досвід" (2007—2008) тощо).

Виходять друком наукові журнали з проблем усної історії (зокрема і в Канаді): Oral History (Великобританія), Oral History Review (США), Words and Silence ("Слова та мовчання"), "Україна модерна" та інші.

У Канаді активну діяльність проводить Центр дослідження української спадщини на Преріях, заснований Н. Ханенко-Фрізен — професоркою культурної антропології, головою кафедри релігієзнавства та

культури Коледжу св. Томаса Мора при Саскачеванському університеті (м. Саскатун). Вона є керівником програми усної історії, фундатором і головним редактором наукового журналу *Engaged Scholar Journal*, присвяченого проблематиці та культурно-філософським засадам діалогу та співпраці між академічною наукою і громадянською спільнотою у Канаді й світі.

У травні 2015 р. у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка відбулася презентація онлайн-архіву проєкту В. Нолла "Трансформація громадянського суспільства. Усна історія української селянської культури 1920—30 років".

Цікавий задум реалізувало київське видавництво "Дуліби": *Українська канадіана: збірник матеріалів з історії українців Канади* : зб. пр.: у 4 т. (за наук. ред. М. Гримич; Т. 1. Піонерський період; упоряд. В. Кіпіані, Н. Осташ. Київ : Дуліби, 2016. — 287 с.). Особливої уваги варта післямова головного редактора, д-ра іст. наук, проф. М. Гримич "Перші літописці українсько-канадської історії". Аналітичність статті зумовлена ґрунтовним знанням матеріалу, адже дослідниця кілька років жила й працювала в Канаді. До першого тому входять праці О. Олесюківа ("Про вільні землі" та "Про еміграцію"); Н. Дмитріва ("Канадійська Русь"); А. Шептицького ("Канадським русинам"); Н. Будки ("Дороговказ до русинів, які їдуть до Канади"); Т. Федика ("Пісні емігрантів про Старий і Новий край"). Перший випуск — це збірка рідкісних канадсько-українських творів.

Вектори науково-бібліографічної евристики репрезентовано в анотованому бібліографічному покажчику "Українська канадіана", підготовленому у відділі зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ІК НБУВ) до 125-річчя першого поселення українців у Канаді [10]. Видання містить чимало бібліографічних описів спогадів перших поселенців.

Варті подальшого обговорення та впровадження в практику ідеї О. Богуславського щодо дегіталізації видавничої спадщини української діаспори [11].

Однак сьогодні спомини українських іммігрантів, навіть першої хвилі, не сконцентровано в окремій книзі-збірці (чи кількох). Завдання кумуляції "усної історії" вкрай важливе, адже явище еміграції є невіддільною сторінкою літопису нашого народу, й з плином часу ці процеси дедалі більше розгортаються.

Інша вагома проблема — фіксація людської пам'яті. Понад 125 років тому перші іммігранти заснували на іншому континенті таку соціальну інституцію, як осередок канадських українців, аби зберегти давню та багату культуру історичної Батьківщини та повернути до неї увагу англомовного й франкомовного оточення. Українські піонери писали з надією, що їхні спомини та думки колись "почують" на рідній землі. Отже, започаткування спільного українсько-канадського проєкту й створення постійно оновлюваної електронної бази даних "живої історії" всіх хвиль нашої імміграції в Канаді; видання книги-літопису, збірки, що складається зі спогадів і розповідей, опублікованих у канадсько-українських книгах, календарях-альманахах, періодичних виданнях, публіцистиці українською та англійською мовами, і

неопублікованих матеріалів, котрі зберігаються в державних архівах Канади та колекціях приватних осіб, дасть змогу неупереджено та об'єктивно відтворити сторінки вітчизняної історії й доповнити її цінним фактологічним матеріалом. Окрім того, й надзвичайно цікавим — для істориків української мови та знавців її численних напрямів.

Реалізацію запропонованого проєкту доцільно розпочати з вивчення історіографії проблеми, довідкової літератури, бібліографічних покажчиків. Зі збережених споминів, листів перших іммігрантів до Канади, переказів їхніх нащадків, зіставлення та аналізу подій вималюється незархована, не зафіксована в жодних офіційних документах, але історично об'єктивна картина життя перших українських поселенців. Багатий, проте незгенерований матеріал міститься у фондах вітчизняних книгозбірень, зокрема Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, бібліотеки Національного університету "Києво-Могилянська академія", Публічної бібліотеки імені Лесі Українки, Наукової бібліотеки імені О. Ольжича та інших.

Наведемо приклади видань із фонду відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства НБУВ. Зокрема, Ю. Стечишин в "Історії поселення українців у Канаді (Едмонтон : Вид-ня Союзу Українців Самостійників, 1975) використовує інтерв'ю, бесіди з українськими піонерами, спомини колишніх учителів і громадських діячів, щоб віддзеркалити передісторію та причини еміграції до Канади (до 1891 р.); її початок; картину розселення (адміністративний поділ західних територій Канади, формування провінцій й спосіб парцеляції (поділу)). Дослідник схарактеризував першу українську колонію — Фезант Форкс; колонії Една та Реббит Гилс; Стюартберн у Південній Манітобі; в міжозерній смузі, поблизу Йорктона; в околиці Фиш Крік; поблизу Стратклейр — Шол Лейк — Овкбурн.

П. Юзик аналізує спогади, опубліковані в газетах "Канадський фермер", "Український голос", "Православний вісник" (згодом — "Вісник"); інтерв'ю з персоналіями, які відіграли вагому роль у підтримці Української греко-православної церкви [12]. Н. Ханенко-Фрізен подає список інтерв'ю та приватних бесід, дані з яких вона використала у своїй праці [13]. Це доволі значуща інформація для формування запропонованої електронної бази даних.

Книги та статті з історії української імміграції до Канади, що ґрунтуються на спогадах поселенців, здебільшого мають схожі назви. Наприклад: Чумер В. Спомини про переживання перших переселенців в Канаді (1892—1942) (Едмонтон : [б. в.], 1942); Далик М. Спомини піонера (Календар "Українського голосу" на звичайний рік 1942. — Річник 25. — Вінніпег, Ман., 1942); Фаріон А. Мої спомини (Календар "Українського голосу" на звичайний рік 1942. — Річник 25. — Вінніпег, Ман., 1942); Самець П. митр., прот. Спомини (В пам'ять посвячення української православної катедри св. Володимира в Торонті 22 травня 1955 року. — Торонто, 1955); Мех Н. І. Спомин (Рідна нива : ілюстрований календар на звичайний рік 1955. — Вінніпег, Манітоба, 1955) (sic! — *Н. Г.*); Гуменюк Т. Про те, що лише в пам'яті вколісане; Івачевський К. Мої спомини

з минулого; Бобик І. А так було в піонерських часах; Жура І. Спогади тих перших... (З моєї довголітньої участі у провіді Товариства "Просвіта") (чотири останні публікації: "Золоті ворота: ювілейна книга в 50-річчя діяльності Українського товариства "Просвіта" у Порт Артурі". — Порт Артур; Вінніпег, 1960); Круцько З. Споми́ни (Ювілейний альманах 80-ліття Товариства Читальні "Просвіта" у Вінніпезі. — Вінніпег, 1985) тощо.

В. Чумер аналізує чинники, що спонукали українців до масового переселення; перераховує їхні спогади про пережите в новій вітчизні, початок формування господарського життя на вільній землі.

Розповідь В. Склеповича розпочинається від 6 травня 1897 р., коли селяни з Коломиї відчували під ногами землю Канади. Оселилися на залісненій місцині й взялися за будову житла. Зложили притулки, колиби, хатки. Возили дерева, прорубували галявини. По долинах росли густі лози, по горбах — дуби. "Люди мусіли працювати на щоденний хліб. Кожен, хто вирвався з-під польського чи австрійського ярма, був готовий віддати себе цілого, тіло і душу, щоб забезпечити себе і свою рідню від голоду і холоду і щоб стати так тілом як і душею горожанином Канади" [14].

У пам'яті К. Чехового закарбувалася хвороба на плямистий тиф, що сталася за тиждень після його приїзду до Канади. Місяць він страждав без медичної допомоги, бо лікар був один від Форт Вілліяму до Кенори, Онтаріо. "На схід до Вайт Ривер, Онтаріо", був теж один лікар, який залишив теж по собі добру пам'ять, — доктор Гамільтон". Запам'яталося авторові й помешкання з двох кімнат: "В одній було чотири ліжка своєї роботи, сінники, соломною напхані, такі ж самі й подушки; нас спало по два на ліжку; в другій кімнаті була кухня і ліжка, де спали господарі <...>. Багато хто з переселенців не вмів читати, писати" [15].

Після хвороби, вкрай виснажений, К. Чеховий зміг улаштуватися тільки на вивантаження вугілля з кораблів. Однак він із вдячністю згадує організацію каси для хворих (1906), що давала змогу допомагати нужденним українським переселенцям.

На небезпечних роботах у морському порту працював і Д. Слободян (вантаження рейок, шин); згодом — на вугільному доці, будівництві нової залізниці. Зазнав він і безробіття, і лихої хвороби, спричиненої вживанням брудної води.

1907 і 1908 рр. запам'яталися М. Циткульському як роки безробіття, коли українські переселенці фактично злидарювали й добували собі та близьким одяг на міському звалищі. Щастям була праця на чужій фермі за їжу та житло чи небезпечна робота на залізниці. Лише поступове налагодження власного господарства сприяло повільному, але стабільному зростанню добробуту [16].

Про долю Й. Дзьобко з Лемківщини, який приїхав до Канади 1899 р., працював у різних хазяїв, нарешті побудував власну ферму та став фінансово допомагати народним інституціям, розповів священник П. З. (Зі спо́минів / свящ. П. З. // Рідна нива : ювілейний календар на звичайний рік 1954. — Вінніпег, Манітоба, 1954. — С. 271—275).

У 1902 р. прибув до Канади Т. Бирко. Як і решта переселенців, шукав своє місце в новому суспільстві. Пішов на навчання, а згодом збудував церкву у Грінроді [17].

Свою історію, яку записав В. Карпець, розповів Я. Орловський — піонер і працівник на ниві церковної та релігійної громади. З його ініціативи було засновано перше товариство допомоги для українців у Канаді — Запомугове братство св. о. Николая [18].

Редколегія "Канадійського фермера" повідомляла про товсту пачку пожовклих рукописів. То були листи, "засипані тяжкими фермерськими руками", в яких йшлося про сили природи, нещадну канадську зиму, катастрофічний для врожаю мороз, що серед літа, в серпні 1907 р., уразив посіви та городину; про шахрайські земельні спілки, що видурювали гроші від недовідчених іммігрантів, та лісових контакторів, котрі постійно недоплачували зарплатню українським робітникам [19].

Спогадами є й біографічні замальовки та нариси: Кудрик В. Місіонерка-учителька (Календар "Українського голосу" на звичайний рік 1942. Річник 25. — Вінніпег, 1942); 106-літній український піонер (Там само); [П.] Піонер Української Православної Церкви (про Петра Зварича); [М. П. Т.] Давній свідок нашої Церкви. Гардентон, Манітоба (обидва матеріали розміщено у виданні "Рідна нива" (ювілейний календар на звичайний рік 1954. — Вінніпег, 1954) (sic! — *Н. Г.*).

Часто спогади іммігрантів передають "ланцюжком", оскільки безпосередні учасники подій поступово сходять в інші світи. Наприклад, А. Леськів записала споми́ни своєї матері М. Летавської. В пам'яті літньої жінки закарбувалися перші тяжкі дні життя на чужині: неймовірні фізичні навантаження (корчування пнів, прибирання каміння з виділеної для господарювання землі, а поруч нищпорили дикі звірі); валили з ніг важкі хвороби; забирала сили втрата близьких людей [20].

У 1897 р. приїхала до Канади М. Адамовська і разом зі своєю сім'єю перенесла голод, батьківське безробіття (Ілюстрований календар "Українського голосу" на рік 1937. Річник 20. — Вінніпег, 1937). Про перші роки українців у Канаді, коли піонери нерідко жили на відлюдді, — до створення невеличких українських колоній, нових поселень, що одержували такі самі назви, як у Галичині та Буковині, згадує М. Кумка (Там само).

Безрадісні спогади українства й про перші відзначення православних свят на чужій землі, де до 1918 р. не було Української православної церкви. Про невтішні часи, коли в поселеннях емігрантів не вистачало сакральних споруд і навіть священників, зокрема, згадує А. Фаріон із Перхалюків, яка переїхала до Канади 1897 р. [21].

Споми́ни про початок жіночого руху в Канаді відзеркалено у книзі "На службі рідного народу : ювілейний збірник Організації Українок Канади ім. Ольги Басараб у 25-річчя від заснування (1930—1955) (Вінніпег, 1955).

Член президії Конгресу українців Канади, голова Контрольної комісії Фондації ім. Т. Шевченка Т. Кобзей висвітлює минулі дні піонерства на новій батьківщині у виданні "На тернистих та хрещатих дорогах : споми́ни з півсторіччя в Канаді" (Вінніпег, 1973. — Т. 2).

П. Зварич у "Споминах, 1877—1904" (Вінніпег : Тризуб, 1976) подає літопис своєї еміграції до Канади: період, що передував від'їзду, його причини: захмаре-

ні дитячі роки в селі, служба у війську, приготування до еміграції; приїзд до Канади — Вінніпег, Едмонтон, Една; враження від зустрічі з односельцями; праця на чужій фермі; комуна або реліф в Едмонтоні; роботи в копальні золота.

Учитель-піонер Д. Прокоп навчав дітей у Саска-туні та Альберті. Він поставив за мету залишити по собі розповідь, як нащадки переселенців з України ходили до школи, навчалися в умовах злиднів, а згодом учителювали в Канаді, віддаючи рідному народові всі сили, як і нащадки-українці, які приїхали до країни перед Першою світовою війною [22].

Розвиток Міжозерної околиці висвітлює М. Іванчук на підґрунті споминів і записів учасників подій і свідків поселення, статистичних та документальних матеріалів. Оповідь відбиває картину гімлільської колонії від часу її становлення: Міжозерна околиця Манітоби (перші поселенці в Гімлі; дорога в Канаду; зведення будинків; початок роботи на фермах; організація шкіл; освіта в перші роки проживання; учительство в ранній період; передвоєнна двомовна доба; спомини про перший Шевченківський концерт; воєнний час тощо); культурно-освітнє й громадсько-політичне життя; організація народних домів; адаптаційна роль церкви в об'єднанні українців [23].

С. Тимчишин передає спогади старших людей — переживання українців за часів другої хвилі еміграції, коли наші колишні співвітчизники, як і в період першої хвилі, працювали здебільшого на технічно не оснащених роботах, без можливості забезпечити родину в разі хвороби чи смерті. Тоді в пригоді ставала допомога 20-го відділу Товариства взаємної допомоги [24].

Аби не втратити цінну інформацію, донести до майбутніх поколінь правдиву картину подій, Українська вільна академія наук у Канаді започаткувала серію "Бібліотека піонера", адже потрібно було "записувати спогади старих поселенців й висилати їх до української преси або до рідних світських і духовних культурних осередків на перехонок в архівах, це обов'язок усіх інтелігентних одиниць свідомих ваги цієї справи" [19, с. 132]. Працею о. Н. Дмитріва "Канадійська Русь: подорожні спомини" (ред. М. Марунчак (Вінніпег : [б. в.], 1972. — 56 с., XII с.), що містила ма-

теріали про піонерську добу, Історична секція УВАН (за фінансової допомоги С. Янківського) започаткувала серію "Джерела до історії українців Канади" (українською та англійською мовами).

Історія української еміграції до Канади, особливо першої, другої і навіть третьої хвилі, складається здебільшого з доль та біографій десятків тисяч людей, яких змусили назавжди залишити рідну землю. Прості селяни Буковини й Галичини належали до тих соціальних прошарків, які зазвичай не прагнули до письменницької праці. Не тяжіли до пера й воїни УПА, учасники антирадянського спротиву, представники другої хвилі еміграції. Утім, вона вже охоплювала значний відсоток української інтелігенції, яка брала активну участь у заснуванні видавництв, газет, організації шкіл, культурно-просвітницької діяльності.

У 1942 р. американець Дж. Гулд закликав до написання книги "Усна історія нашого часу". Цю ідею, на жаль, не було реалізовано, але вона доволі перспективна в контексті впорядкування збірника за матеріалами споминів і розповідей канадських українців [25]. Це дасть змогу відтворити історичні події, що розпочалися 125 років тому в Канаді, коли на її теренах ще не було української преси, наукових і просвітницьких організацій, архівних установ, а контингент піонерів складався переважно з малограмотного населення.

Висновки. Нині наявний значний, але розпорошений історичний масив цінних споминів українських іммігрантів Канади, що становить фундамент для формування електронної бази даних "живої історії". Робота з консолідації та впорядкування цих джерел може сприяти започаткуванню міжнародного українсько-канадського проекту, спрямованого на збереження документальної пам'яті української імміграції Канади; надання відкритого доступу до цих сторінок широкому світовому загалові; видання книги-літопису, збірки спогадів наших мігрантів до Канади — від першої хвилі, що відбулася понад 125 років тому, на основі матеріалів, опублікованих у канадсько-українських книгах, календарях-альманахах, періодиці, публіцистиці українською та англійською мовами, і неопублікованих записів, котрі зберігаються в архівах Канади та приватних осіб.

Список використаної літератури

1. *Suchanek L.* Эмигрантология: достижения и перспективы между Конгрессом славистов в Кракове и Скопье. 1998—2008 / Л. Суханек // XIV Меѓународен конгрес на слависти : зборник на резимеа. Т. 2: Книжевност, култура, фолклор, историја на славистика. Тематски блокови / XIV Меѓународен конгрес на слависти (Охрид, 10—16 септември 2008). — Скопје : Македонски славистически комитет, 2008. — С. 126—127.
2. *Suchanek L.* Człowiek w traumie. Emigrantologia na przykładzie emigracji rosyjskiej dwudziestego wieku / L. Suchanek // Ethos. — 2012. — № 3—4. — С. 87—88.
3. *Suchanek L.* Литература и письменность эмиграции славян как историко-литературная проблема / L. Suchanek // A Centenary of Slavic Studies in Norway. The Olaf Broch Symposium / edit. by J. I. Bjornflaten, G. Kjetsaa, T. Mathiassen ; The Norwegian Academy of Science and Letters. — Oslo, 1998. — С. 218—239.
4. *Ціпко А.* Духовна ліствиця давньоукраїнської словесності / А. Ціпко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Науково-дослід. ін-т українознавства М-ва освіти і науки України. — Київ : Леся, 2015. — 748 с.
5. *Шмидт С. О.* Предпосылки "устной истории" в историографической культуре России / С. О. Шмидт // Реализм исторического мышления. Проблемы отечественной истории периода феодализма: чтения, посвящ. памяти А. Л. Станиславского : тез. докл. и сообщ. ; Москва, 27 янв. — 1 февр. 1991 г. — Москва, 1991.
6. *Устная история.* — Режим доступа: <http://oral-history.ru/ru/informatsionnye-resursy/vvedenie.html>. — Загл. с экрана.
7. *Білецький Л.* Українські піонери в Канаді. 1891—1951 / Л. Білецький. — Вінніпег : Ком. українців Канади, 1951. — 128 с.
8. *Боровик М.* Століття українського поселення в Канаді (1891—1991) / М. Боровик ; мов. коректор Я. Василенко ; передм. Я. Рудницького. — Монреаль ; Оттава : Укр. Могілянсько-Мазепин. АН, 1991. — XIV, 470 с. — (Укр. Могілянсько-Мазепин. АН : Пр. Відділу українознавства ; № 8).

9. *Марунчак М.* Історія українців Канади. Т. 1 / М. Марунчак ; передм. від вид-ва. — Вінніпег : Укр. Вільн. Акад. Наук в Канаді, 1968. — 467 с.
10. *Солонська Н.* Українська канадіана : анот. покаж. видань з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Н. Солонська, Г. Борисович ; наук. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2017. — 176 с.
11. *Богуславський О. В.* До проблеми дегіталізації видавничої спадщини української діаспори / О. В. Богуславський // Вісн. Центр. держ. архіву заруб. україніки. — 2013. — Вип. 2. — С. 8—12.
12. *Yuzuk P.* The Ukrainian Greek Orthodox Church of Canada. 1918—1951 / P. Yuzuk. — Ottawa : Iniversity of Ottawa Press, 1981. — 210 p.
13. *Ханенко-Фрізен Н.* Інший світ, або Етнічність у дії: канадська українськість кінця двадцятого століття / Н. Ханенко-Фрізен ; Вид-во "Heritage Press" ; Центр дослідж. укр. спадщини, коледж Св. Томаса Мора, Саскачеван. ун-т ; Канад. Фундація Укр. Студій ; вид-во "Смолоскип". — Київ : Смолоскип, 2011. — 392; [16] с.
14. *Склепович В. Т.* Український Косів / В. Т. Склепович // Рідна Нива. Календар-альманах. — Вінніпег, 1967. — С. 173—182.
15. *Чеховий К.* Мої спомини / К. Чеховий // Золотий ювілей : статті і спомини з нагоди 50-літньої діяльності Товариства "Просвіта" у Форт Вільямі, Онтеріо. 1906—1956. — Вінніпег : Т-во "Просвіта", 1956. — С. 65—71.
16. *Спомини Михайла Цигульського // Календар Канадський Фармер.* — Вінніпег, 1951. — Рік 31. — С. 48—51.
17. *Бирко Т.* Мої спомини // Рідна нива : ювілейний календар на звичайний рік 1954 / Т. Бирко. — Вінніпег, Манітоба, 1954. — С. 56—57.
18. *Карпець В.* Історія одного піонера — Я. Орловського / В. Карпець // Рідна нива : ювіл. календар на звичайний рік 1954. — Вінніпег, Манітоба, 1954. — С. 58—59.
19. *Редакційна стаття // Календар "Канадійський Фармер".* — Вінніпег : Канадійський Фармер. — 1946. — С. 132.
20. *Летавська М.* Мої спомини з піонерських часів / М. Летавська // Календар Світла на Божий 1975 рік. Річник 36-й. — Торонто : Вид-во оо. Василян, 1975. — С. 125—134.
21. *Фаріон А.* Я пережила початки церковного життя в Канаді / А. Фаріон // Рідна нива : іл. календар на звичайний рік 1959. — Вінніпег, Манітоба, 1959. — С. 97—103.
22. *Прокоп Д.* Українці в Західній Канаді: до історії їхнього поселення та поступу : збірник цікавих статей і дописів для старших і молоді / Д. Прокоп ; вступ. сл. Я. Славутича. — Едмонтон ; Вінніпег : Printed by Trident Press Ltd., 1987. — 548 с.
23. *Іванчук М.* Піонерські поселення українців в Канаді. Ч. 1. Міжозерна околиця Манітоби; Ч. 2. Культурно-політичне життя / М. Іванчук ; передм. В. Кисілевського. — Вінніпег : Вид-во М. Іванчука, 1993. — (Друк. Вид. Спільки "Тризуб"). — 336 с.
24. *Тимчишин С.* Приємні спогади / С. Тимчишин // Бритійська Колумбія і українці: з нагоди 30-річчя існування 20 відділу Товариства Взаємної Помочі у Ванкувері, 1927—1957. — Вінніпег : [б. в.], 1957. — С. 152.
25. *Солонська Н.* "Усна історія" українських переселенців до Канади: перша хвиля еміграції / Н. Солонська // Українська діаспора: проблеми дослідження. 27—28 вер. 2016 р. Острог : тези доп. Міжнар. наук. конф. — Острог, 2016. — Режим доступу: [https:// core.acnck.<download>](https://core.acnck.<download>). — Назва з екрана.

Natalia Solonska

Memories of Ukrainian immigrants to Canada as a book-chronicle of national history

Flashbacks, translations of the Ukrainian emigrants to Canada, above all things first, by interviews with them and their children, examined as a historical source of reconstruction of domestic history. Flashbacks of the Ukrainian immigrants of Canada are a historical and philosophical and anthropological matrix of maintainance of okremishnosti nation in the process of forming and creation of permanent cultural environment in a foreign country, in the conditions of unusual sociumu and culture and finding of the place and image in him.

Conducted research will enable impartiality and objectively to reproduce unknown swingeing majority of the modern Ukrainian association of page of our domestic history; finally to do justice memory and to unbelievable efforts of those Ukrainians, which were forced, of own not accord, forever to abandon native land and create the worthy and powerful cell of the Ukrainian culture in a stranger country; to the contemporaries — to realize characters and offenses, types of people, which transmigrated in other country, and, that phenomenal, — able to save in.

In the article an important role is marked in researches from history of Ukrainian immigration of method of verbal history, interdisciplinary scientific industry "within the framework of which by other sciences the new personal historical sources are created and analysed and there is a reconstruction of the pas on this basis". A theme is offered an author organically inscribed in relatively new interdisciplinary area of knowledges — emigrantology.

Keywords: *book-chronicle, verbal history, "living history", Canadian Ukrainians, flashbacks of the Ukrainian immigrants, emigrantology*

References

1. *Suhanek L.* (2008). Emigrantologiya: dostizheniya i perspektivy mezhdru Kongressom slavistov v Krakove i Skope. 1998—2008. *XIV Mečunaroden kongress na slavisti :zbornik na rezimea. T. 2: Knizhevnost, kultura, folklor, istorija na slavistika. Tematski blokovi.* Skopje: Makedonski slavisticheski komitet, pp. 126—127.
2. *Suchanek L.* (2012). Człowiek w traumie. Emigrantologia na przykladzie emigracji rosyjskiej dwudziestego wieku. *Ethos*, 3—4, pp. 87—88.
3. *Suchanek L.* (1998). Literatura i pismennost emigracji slavyan kak istoriko-literaturnaya problema. *A Centenary of Slavic Studies in Norway. The Olaf Broch.* Oslo, pp. 218—239.
4. *Cipko A.* (2015). *Duhovna listvicya davnoukrayinskoyi slovesnosti.* Kyiv: Lesya.
5. *Shmidt S. O.* (1991). Predposylki "ustnoj istorii" v istoriograficheskoy kulture Rossii. *Realizm istoricheskogo myshleniya. Problemy otechestvennoj istorii perioda feodalizma: chteniya, posvyash. pamyati A. L. Stanislavskogo : tez. dokl. i soobsh.* Moskva.
6. *Ustnaya istoriya,* (2019). Available at: <http://oral-history.ru/ru/informatsionnye-resursy/vvedenie.html>.
7. *Bileckij L.* (1951). *Ukrayinski pioneri v Kanadi. 1891—1951.* Vinnipeg: Kom. ukrayinciv Kanadi.
8. *Borovik M.* (1991). *Stolitya ukrayinskogo poselennya v Kanadi (1891—1991).* Monreal ; Ottawa: Ukr. Mogilyansko-Mazepin.

9. Marunchak M. (1968). *Istoriya ukrajiniv Kanadi. T. 1*. Vinnipeg: Ukr. Viln. Akad. Nauk v Kanadi.
10. Solonska N., Borisovich G. (2017). *Ukrayinska kanadiana : anot. pokazh. vidan z fondu Nacionalnoyi biblioteki Ukraini imeni V. I. Vernadskogo*. Kyiv.
11. Boguslavskij O. V. (2013). Do problemi degitalizaciyi vidavnychoyi spadshini ukrajinckoyi diaspori. *Visn. Centr. derzh. arhivu zarub. ukrajiniki*, 2, pp. 8—12.
12. Yyzuk P. (1981). *The Ukrainian Greek Orthodox Church of Canada. 1918—1951*. Ottawa: Iniversity of Ottawa Press.
13. Hanenko-Frizen N. (2011). *Inshij svit, abo Etnichnist u diyi: kanadska ukrajinckist kincyа dvadcyatogo stolittya*. Kyiv: Smoloskip.
14. Sklepovich V. T. (1967). *Ukrayinskij Kosiv. Ridna Niva. Kalendar-almanah*. Vinnipeg, pp. 173—182.
15. Chehovij K. (1956). Moya spomini. *Zolotij yuvilej : statti i spomini z nagodi 50-litnoyi diyalnosti Tovaristva "Prosvita" u Fort Villiyami, Onterio. 1906—1956*. Vinnipeg: T-vo "Prosvita", pp. 65—71.
16. Spomini Mihajla Citulskogo, (1951). *Kalyendar Kanadskij Farmer*, Rik 31, pp. 48—51.
17. Birko T. (1954). Moya spomini. *Ridna niva : yuvilejnij kalendar na zvichajnij rik 1954*. Vinnipeg, Manitoba, pp. 56—57.
18. Karpec V. (1954). Istoriya odnogo pionera — Ya. Orlovskogo. *Ridna niva : yuvil. kalendar na zvichajnij rik 1954*. Vinnipeg, Manitoba, pp. 58—59.
19. Redakcija statya, (1946). *Kalyendar "Kanadijskij Farmer"*. Vinnipeg: Kanadijskij Farmer, p. 132.
20. Letavska M. (1975). Moya spomini z pionerskih chasiv. *Kalendar Svitla na Bozhij 1975 rik. Richnik 36-j*. Toronto: Vid-vo oo. Vasiliyan, pp. 125—134.
21. Farion A. (1959). Ya perezhila pochatki cerkovnogo zhittya v Kanadi. *Ridna niva : il. kalyendar na zvichajnij rik 1959*. Vinnipeg, Manitoba, pp. 97—103.
22. Prokop D. (1987). *Ukrayinci v Zahidnij Kanadi: do istoriji yihnogo poselennya ta postupu : zbirnik cikavivh stattej i dopisiv dlya starshih i molodi*. Edmonton ; Vinnipeg: Printed by Trident Press Ltd.
23. Ivanchuk M. (1993). *Pionerski poselennya ukrajiniv v Kanadi. Ch. 1. Mizhozerna okolicya Manitobi; Ch. 2. Kulturno-politichne zhittya*. Vinnipeg: Vid-vo M. Ivanchuka.
24. Timchishin S. (1957). *Priyemni spogadi. Britijska Kolumbiya i ukrajinck: z nagodi 30-richchya isnuvannya 20 viddilu Tovaristva Vzayemnoyi Pomochi u Vankuveri, 1927—1957*. Vinnipeg: [b. v.], p. 152.
25. Solonska N. (2016). *"Usna istoriya" ukrajinckih pereselenciv do Kanadi: persha hvilya emigraciyi*. Available at: <https://core.acnk.<download>>.

Надійшла до редакції 15 жовтня 2019 року

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

Світлої пам'яті директора Бібліотеки Конгресу США Джеймса Біллінгтона (1929—2018)

20 листопада 2019 р. минули роковини з дня смерті Джеймса Біллінгтона — американського історика, автора численних праць, присвячених суспільній думці, російській культурі, творчості Миколи Гоголя.

Джеймс Біллінгтон залишився в історії не тільки як учений і викладач, а і як талановитий організатор наукових досліджень. Понад 10 років він керував Міжнародним центром підтримки науковців імені Вудро Вільсона та брав активну участь у створенні його підрозділу — Інституту Кеннана, сферою діяльності якого стали дослідження Радянського Союзу. Тривалий час Джеймс Біллінгтон очолював найбільше книгосховище світу — Бібліотеку Конгресу США. На цю посаду 1987 р. ученого призначив президент Рональд Рейган.

Мені пощастило знати Джеймса Біллінгтона, зустрічатися з ним, допомагати ґрунтовніше вивчати спадщину його улюбленого українського письменника Миколи Гоголя, надаючи копії рукописних доку-

ментів, що зберігаються в музеї міста Ніжина та у відділі рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вперше я зустрівся зі знаним істориком у червні 1990 р. під час поїздки до Канади й США. Утім, про все докладніше.

5 червня 1990 р. ми вилетіли до Вашингтона, і за кілька годин в аеропорту нас зустрів Богдан Ясинський — громадський діяч української діаспори, педагог і бібліотекознавець, провідний спеціаліст відділу україніки в Бібліотеці Конгресу США.

Їхали містом моїх мрій: пам'ятники Дж. Вашингтону, Т. Джефферсону, Білий дім, Капітолій, Бібліотека Конгресу... Скрізь чисто, багато зелені, вражаюча панорама. Оглянувши місто, вирушили до гостинного Богдана Ясинського, який радо запропонував свій великий будинок, де кожному виділили по кімнати.

Наступного дня після сніданку відвідали Бібліотеку Конгресу. Нарешті здійснилася найзаповітніша мрія, і я — у головній книжковій скарбниці США. Спочатку переглянули фільм про бібліотеку, виставку українських книг, підготовлену слов'янським відділом, де працював Богдан Ясинський, відтак завітали до Дослідницької служби Конгресу США (CRS), обід, і знову CRS. Нам докладно розповіли про особливості обслуговування конгресменів: як подають запити, готують відповіді, організують конференції та дискусії з різноманітних питань законотворчої роботи.

Зранку 7 червня ми знову в бібліотеці, де ознайомилися з роботою відділу консервації та реставрації. Несподівана зустріч із директором Бібліотеки АН